

STURCZ ZOLTÁN

Brassai Sámuel korai nyelvpedagógiai, nyelvelméleti gondolatai: Nyelvtanulás 1837

Kivonat:

Brassai Sámuel Nyelvtanulás című tanulmányát 1837 februárjában három részletben jelentette meg az erdélyi Nemzeti Társalkodó című sajtóorgánumban. A mű fő vonulata nyelvpedagógiai jellegű, de emellett nyelvelméleti, nyelvfilozófiai, sőt nyelvesztétikai gondolatokat is felvet a szerző. Ez a munka az első darabja annak a gazdag elméleti és gyakorlati nyelvpedagógiai tevékenységnek, amit a szerző hosszú életpályáján felmutatott. A mű gondolkörének elemzéséből megállapítható, hogy alapmunka, mivel olyan felvetések vannak benne, amelyek a későbbi nyelvpedagógiai pályáiv során kidolgozott művek eszmei, logikai alapját adhatták. A dolgozat célja a teljes körű tartalmi elemzésén túl a tanulmány születési körülményeinek bemutatása is. Ezért módszerét tekintve a korabeli és eredeti erdélyi sajtódokumentumok, valamint a korai Brassai-művek egészét kellett átvizsgálni.

Kulcsszavak: nyelvpedagógia-történet, nyelvelmélet, módszertan, értékrend, tanulástechnika

Brassai nyelvpedagógiai fejlődésének három fő állomása, továbbá nyelvpedagógiai önképének és önértékelésének bemutatása

A bevezető fejezet kapcsán felvethető az a kérdés, hogy a nyelvpedagógia tekintetében volt-e mérce, viszonyítási pont Brassai alapállásában, gondolkodásában. Erre a válasz egyértelműen igenlő. Több nyilatkozatából, hivatkozásából is kiderül, hogy mindig is Comeniust tekintette egyik legfontosabb viszonyítási pontnak, mind pedagógiai, mind pedig nyelvpedagógiai szempontból. Ennek egyik bizonyosságául szolgál az, hogy élete második szakaszában, 1866-ban – amikor pénzügyi és kiadói lehetősége nyílt rá – hosszú, értelmező előszóval ki is adja Comenius „Vestibulumát”, latin bevezető tankönyvét, mondhatni alapkönyvét. Két és fél évtizeddel később, 1892-ben, Comenius születésének 300. éves évfordulós ünnepe kapcsán Brassai az egyik elemző és emlékező írásában a műről, a „Vestibulumról” és az általa kezdeményezett, késői újrakiadásról is megemlékezik egy hosszabb lábjegyzetében. A Comenius ünnepség évében az egyik megemlékező minderről így ír: „A Vestibulumot Brassai nagy nyelvészünk 1866-ban újból kiadta, s az előszóban azt mondja, hogy, „az igen jeles methodista Comenius Vestibulumának a hasznát és sikerét több mint kétszáz év tapasztalása bizonyította be”, s ezért ajánlja a latin nyelv tanítóinak” (Kovács, 1892, p. 109). Brassai értékelő mondatából „az igen jeles methodista” minősítés kiemelendő.

A nyelvpedagógiai pályáiv első elvi vagy elméleti állomásának mindenképpen a „Nyelvtanulás” (Brassai, 1837a) című cikksorozatát tarthatjuk. Joggal mondhatjuk, hogy nemcsak elsőse, hanem tartalma miatt is ez tekinthető minden további nyelv-

pedagógiai, tankönyvírói és nyelvészeti munkája kiindulópontjaként vagy ihlető forrásaként. Azt leszögezhetjük, hogy ebben – az alap gondolatában és a fő céljában nem módszertani, hanem egyértelműen a nyelvtanulásra motiváló, igen pragmatikus – tanulmányában már egyszerre vagy egymás mellett mutatkozik meg a nyelvpedagógiai, a nyelvészi, továbbá kitekintéseiben a polihisztori énje is.

A második állomásnak vagy csomópontnak a „A módszerről” (1867 – 1869, 1893) című először az Akadémián előadott, majd cikkenként, három részben, jóval később pedig könyvként is megjelent értekezése tekinthető. Ennek jelentős kifejtései, hivatkozásai, példaanyagai nyelvoktatás-módszertaniak, és a nyelvet, mint elsődleges tananyagot építi be az oktatási rendszerbe.

Harmadik állomásként, mondhatni „főállomásként” az általa is szerkesztett 11 nyelvű Összehasonlító Irodalomtörténet Lapokban négy részletben, német nyelven megjelenteti a „Vom Sprachunterricht” (1881 március–szeptember) című tanulmány-sorozatát. Ez a legjelentősebb nyelvpedagógiai műveként vehető számba, amelyben nyelvoktatás-módszertani reformprogramja, illetve saját oktatási modellje mellett feltárta a nyelvoktatás-történet egészét, és szigorú kritikával és alapos elemzéssel kezelte az előzményeket. A két főcím vagy műcím „Nyelvtanulásról 1837 – Nyelvtanításról 1881”, illetve az évszámok keretbe foglalják az egész nyelvpedagógiai pályát. Ugyanebben az évben – Viëtor 1883-as híressé vált művét és gondolatsorát megelőzve – „Die Reform des Sprachunterricht in Europa. Eine Beitrige zu Sprachwissenschaft” címmel könyvként is megjelenteti tanulmányát. A nyelvpedagógiai pályáivet jelző és egyben a csomópontokat mutató három munka az egyéni fejlődéstörténeti vonulatként is felfogható.

Brassai hosszú élete, alkotói éveit pedagógiai, nyelvpedagógiai, módszertani elveit, tapasztalatait átvitte a gyakorlatba is, amikor német, francia, latin nyelvkönyveit megírta, kiadta, továbbá időnként nyelvkönyvbírálatokba, nyelvoktatási vitákba is belekeveredett. Mint említettem a „Nyelvtanulás” tanulmány nem „módszertani kidolgozás”, hanem a nyelvtanulásra ösztönző motivációs munka, „kulturális és nevelési alapvetésnek” fogható fel. Viszont ennek megjelenése után néhány évvel 1845-ben megjelenteti első nyelvtankönyvét „Okszerú vezér a német nyelv tanulására” címmel. Ebben már az általa kicsiszolt módszertani felfogásban, a korban és a hazai gyakorlatban szokatlan – Bárdos Jenőnek Brassait minősítő fogalmaival élve – „a ma is modernnek ható funkcionális nyelvtant tanított” (Bárdos, 2005, p. 68).

Azt, hogy pedagógiai, nyelvpedagógiai tekintetben hogyan látta önmagát, arról – főleg élete második felében – többször is nyilatkozott, majd írásban is kifejtette, hogy: „A dolog valósága t. i. az, hogy nekem csak egy tárgyam, egy tudományom van : a módszertan (methodistica), elméletben és gyakorlatban” (Brassai, 1863a, p. 3). Azt is leszögezte különféle szövegvariációkban, és a „Módszerről” című művében tételesen ki is fejtette – ami témánk szempontjából különösen fontos tétel –, hogy az általános módszertan tekintetében mit tekinthetünk alapvetésnek és mérvadónak. Így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Mit vennénk elé méltóbban, mint *a minden oktatásnak ős-anyját: a nyelvet*, melyről már feljebb megjegyeztem vala, hogy amely minden korok és nemzetiségek iskoláinak soha ki nem mondott főtárgya volt és ma is nagy részben az. [...] A nyelvtanítás *a módszer tökélyeinek* legteljesebb képviselője...” (Brassai, 1867, p. 130).

Módszertani hozzáállásának és a nyelvtanulásról, a nyelvtudásról való nézeteinek mély – a magyarság és a magyar nyelv helyzetét figyelembe vevő – nyelvpolitikai gyökerei is voltak. Erről szintén többször nyilatkozott, de például egy 1863-as – éppen az élő nyelvekről folytatott – egyik vitairatában, de inkább tanulmányában leszögezte: „Ránk magyarhoniakra a mívelt nyelvek tanulásának kötelessége súlyosabban nehezedik...” (Brassai, 1863b, p. 5).

Bármilyen furcsának tűnhet is egy tíz tudományágban tevékenykedő polihisztorról, de ezekből a nyilatkozatokból lesűrhető az a megállapítás, hogy mind értelmi, mind pedig érzelmi szempontból a nyelv, a nyelvoktatás, a nyelvpedagógia állt tudósi tevékenysége, pedagógiai gondolkodása középpontjában. Erre építette pedagógiai, módszertani rendszerét. Minderről bővebb kifejtés olvasható „Nyelvpedagógiai képek és értékelések Brassai Sámuelről” című tanulmányban (Sturcz, 2013).

A „Nyelvtanulás” című, három részes tanulmányorozat megjelenésének életrajzi és szakmai körülményei

Brassai 1837 februárjában, folytatásokban, a Nemzeti Társalkodó (1830-1844) című sajtóorgánumban – ami az Erdélyi Híradó (1827-1848) mellékleteként megjelenő társkiadvány –, közzéteszi a három részből álló, harminc oldalas tanulmányorozatot.

Érdemes felidézni a tanulmányorozat megjelenésének életrajzi és szakmai körülményeit is. Brassait 1837. február 8-án választják meg a kolozsvári Unitárius Kollégium tanárának, és március 2-án kezdi meg előadásait – ez időben még rendhagyó módon – magyar nyelven. Tanárrá választását a kollégium diáksága tüntetés számba menő eseményekkel ünnepli (gyertyás kivilágítás a kollégiumban, fáklyásmenet a lakásához), előadásaira pedig nemcsak a kollégium diáksága jár, hanem külső érdeklődők is. Szakmai tevékenysége, jó hírneve, tanári munkája alapján szeptemberben beválasztják a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai közé a Matematikai és Természettudományi Osztályba. Ekkor már több különféle szacikk, továbbá két jelentős és magyar nyelvű természettudományi szakmunka megírása volt a háta mögött: az egyik a „Bévezetés a’ világ’, föld’ és státuszok esmeretére” (1834, Kolozsvár, 232 oldal); a másik „A fűvészet elveinek vázolata Lindley János nyomán” (1836, Kolozsvár, 162 oldal).

Témánk, a „Nyelvtanulás” című nagy tanulmánya írásának idején már több éve szerkeszti az 1834-ben általa alapított Vasárnapi Újság (1834-1848) című néplapot, ami ismeretterjesztő, népművelő jellege, továbbá olcsósága miatt mindenki számára elérhető hetilapként szintén az Erdélyi Híradó melléklapja volt. Brassai itt is, és időnként más erdélyi és magyarországi lap munkatársaként, illetve cikkírójaként is dolgozik. Tehát rendelkezett szerkesztői, újságírói, publicisztikai tapasztalattal, sőt tanulmányírói gyakorlattal is, mivel 1832-ben e munkájához sok tekintetben hasonló, hosszú, esszé-jellegű esztétikai tanulmányorozatot tett közzé a Nemzeti Társalgóban „A’ gyönyörűségről, melyet a’ szép-mívek’ szemlélése vagy hallása okoz bennünk” címmel (Brassai, 1832).

A három részes és összességében 30 oldalas tanulmány címe így hangzik: **Nyelvtanulás**, de ez az egyszerűség „megtévesztő”, mivel sokkal többről van szó, mint a nyelvtanulásról. A tanulmányorozat mind nyelvészeti, mind nyelvpedagógiai, mind

pedig kulturális szempontból tágabb, összetettebb és bonyolultabb témakört ölel fel, mint amire a címéből lehet következtetni. Mai fogalmaink szerint többretegű esszé-jellegű munkáról van szó, de némely részében oktatáspolitikai megnyilatkozásként, a tanuló ifjúságnak szóló intelmként és nyelvtanulásra buzdító motivációként, sőt néhol vitairatként is értékelhető. A megjelentetéssel kapcsolatban figyelemre méltó két körülmény is: az egyik az, hogy a kolozsvári unitárius kollégiumi tanárrá választása első napjaiban kerül sor a közlésre, erre utal a már fentebb említett intelmek jellege; a másik, hogy polihisztori képességei, széleskörű ismeretei, rendkívüli tájékozottsága és olvasottsága egyértelműen megmutatkoznak a tanulmány sorozatban, mivel kifejtései, kitekintései, példái és főleg lábjegyzetei sokoldalúan, messzire mutatóan és ugyanakkor élvezetesen egészítik ki az alaptémát. Szövegezésében, de mondhatjuk, hogy inkább stílusában pedig már itt is megmutatkozik az a sajátos életszerűség, praktikus-ság, képszerűség, ami mindenkor a szerző alkotási jellemzője volt.

A tanulmány tartalmának bemutatása és elemzése

A továbbiakban a cím nélkül közölt, csak római számokkal jelzett három rész (I., II., III.) tematikájának, illetve a gondolatvezetés – általam kiemelt – fogalomköreinek előre bocsátása mentén mutatom be, illetve elemzem Brassai művét. Természetesen a szerző logikai menetét követve bőven idézek a szerző eredeti, első közlésű szövegéből, híven követve annak az írásmódját. A tanulmányból kiválasztott és hosszú Brassai szövegrészekben a vastag betűs kiemelések – a hangsúlyozás szándékával – jelen tanulmány írójától származnak.

I. rész.

A gondolatmenet kiemelhető fogalomkörei: egynyelvűség – műnyelv, nyelvi sokszínűség, nyelvfogalom, természeti hatások a nyelvekre: a milieu-elmélet alapvetései, nyelv és nemzeti karakter

Brassai a tanulmány bevezetésében az egy nyelvre hajló „álmódosók, nagyravágyók, bigottak” álláspontját bírálja, ami szemben áll a többség „ohajtásával”, miszerint: „Sokszor hallja az ember azon óhajtást kifejezve, **vajha csak egy nyelv volna a világon**, hogy így a’ nemzetek könnyebben megérthessék egymást...” (Brassai, 1837a, p. 81).

Majd néhány sorral lejjebb érvelését a nyelvi sokszínűség mellett így folytatja: „... ha amaz egy nyelv iránti ohajtást a’ természet szokott törvényei megbomlása nélkül teljesebben láthatnók ekkor az emberi magasb, szellemibb gyönyöröknek is igen nagy-részét egyszersmind sírba szállva kellene szemlélnünk” (Brassai, 1837a, p. 81). Ezen megállapítások után áttér a nyelvészeti kérdésekre, egy bevezető gondolat után ad egy fogalmi meghatározást a nyelvre nézve, benne mindjárt egy vitatételt is megfogalmaz, illetve néhány sorral odébb saját messzire mutató gondolatait is felvezeti. „Méltán gyaníthatjuk ezek után hogy **a’ nyelvek különbfélesége sem némi elszigetelt történetet tevet**, hanem a testi ’s szellemi természet sok más, első tekintetre mind fel nem vehető, jelenségeivel egy közös törvény láthatatlan láncza által összefügg. Próbáljuk ezen törvények némely nyomait felfedezni...” (Brassai, 1837a, p. 84). Ezek után a nyelv definíciójával folytatja a gondolatsorát:

„**Nyelv: széles értelemben bármi élő és érző teremtvény érzéseinek, indulatainak 's majd felsőbb lépcsőn gondolatainak és okoskodásainak hang vagy hangok általi kifejezése.** Sokan talán igen erősnek találva ezen utósó kitétel, inkább jelképezetnek szeretnék, azok t. i. a' szó és tárgy közti kapcsolatot csak az eszmetársításban (idearum associatio) keresik. De én sokkal szorosab életművi és természeti egybefüggést látok a' nyelv eredeti elemei 's az általok jegyzett dolgok közt, mintsem a' jelképzet nagyrészből önkénytől függő jegyzésmódját ide alkalmazhatónak véljem” (Brassai, 1837, p. 85). [...] „Hogy az ily értelemben vett nyelv legszorosabb viszonyban áll az állat (legszélesb értelemben, belé értve az embert is) életművezetésével **a' clima és más természeti körülmények** a' leghatósabb befolyással vannak, nem különben kétségkívüli és szembetűnő igazság” (Brassai, 1837, p. 86). [...] „És a' **nemzeti karakter** viszont a' nyelvekben hatván, világos hogy ebben eredetileg, 's némileg örökösön különbözésnek kell lennie. [...] Bámulatosra méltó, mely aprólékos részre kiterjed **a' népcharacter befolyása** a' nyelv alkotmányának” (Brassai, 1837a, p. 88).

A „clima és más természeti körülmények” befolyásoló hatására példákat hoz a „hottentot, lapp, arab, otahiti, spanyol, görög, olasz, beduin” stb. nyelvek hangzásbeli különbözőségére. Majd a nyelvek összetető vizsgálatában mélyebbre ásva megállapítja, hogy:

„Ha a' feljebbi körülményeket, azoknak különbkülönb lépcsőit, összeillesztéseit felvesszük, tenger lesz a' beható okok száma, melyek **a' nyelvet gyökeiben, ragaiban, változataiban és egyberakásában** módosíthatják” [...] – A népekre és a nyelvekre vonatkozóan megjegyzi: „...de akárhogy facsarjuk is a dolgot, annak kifejlése lépcsőjét, ennek a külhatását és munkálatját a' kültermészet **módosítja két hatalmas ügyvivője a' föld és a clima által.** Ezen két hatalmas emlő táplálja a népeket, 'e határozza-el az ember temperamentumát és életmódját 's ezzel a **népek karakterét**” (Brassai, 1837a, p. 87).

A klíma, a természeti körülmények, a népkarakter fogalmának és a nyelvre való együttes ráhatásának beemelése a nyelvfilozófiai, nyelvelméleti eszme-futtatásába több évtizeddel megelőzi Taine milieu-elméletét. Persze meg kell említeni, hogy Brassai a milieu-elmülethez hasonló gondolatokat az általa jól ismert és kedvelt görög filozófusok hasonló felvetéseire is kapcsolhatta. Ez a gondolatsora részben már „A gyönyörűségről” írt tanulmányában is felsejlik, amikor „a természeti és mesterségi szép” összevetéséről, jellegéről elmélkedik (Brassai, 1832, p. 166). E korai tanulmány alapján állapítja meg egyik életrajzírója, Boros György, hogy: „egyéniése aestetico-philosophiai elmélkedésre volt alkalmas” (Boros, 1927, p. 60). De ez a gondolata természettudományos alapokra helyezve a fentebb már említett „A bévezetés a' világ', föld' és státuszok' esmeretére” c. földrajzi művében (1834) is megjelenik. Itt a föld, víz, levegő tűz, mint alapelemek leírásának, azok környezetre való komplex hatásának teljes fejezetet szán. A Tulajdon geographia (Természeti földrajz) fejezetben megfogalmazza: „Hogy az egyes tartományokban a' physica geographiában elszámolt okok a klímában még sok különbséget csinálnak, tudnivaló” (Brassai, 1834, p. 107). Ezek a földrajzi és klimatikus hatások szerinte megjelennek a Politicai geographiában, azaz a társadalmak és benne az ember és a nyelv leírásában. Ebben a fejezetben Az ember (Etnographia) címszó alatt – összecsengően a fentebbi nyelvdefiníciójával – a nyelvvel

kapcsolatosan így fogalmaz: „Az ember a’ legtökéletesebb műve a’ teremtőnek, mely az állatoktól azzal különbözteti-meg magát, hogy gondolkodik és gondolatjait ártikulált hangokkal az az nyelvvel vagy beszéddel kifejezheti” (Brassai, 1834, p. 159). Továbbá megállapítja, hogy: „...eddig-elé felszámoltak mintegy 900 fő-nyelvet és 5000 dialektet” (Brassai, 1834, p. 162). Majd ezek után belefog a népek és a nyelvek meglehetősen bő és a sokszínűséget felmutató ismertetésébe.

1837. március 2-i unitárius kollégiumi, professzori beiktató beszédének címe „Az időszakok és nemzetcharacterek befolyása a história írásra”. Ebben a hosszú beszédben is megjelennek a fentebb emlegetett gondolatok megerősítve és kiegészítve az idő, az időszakok történetírást befolyásoló hatásával: „A’ társaságok ezen cyclusait feltaláljuk a’ historia írásban is; és valóban a’ legrégebb nemzetek és országok történeteiből az idő, mint lassan de pótolhatatlanul emésztő moly...” – Majd leszögezi, hogy: „...híven viseli magán a’ historia a kor bélyegét” (Brassai, 1837b, p. 164, 167). Minden bizonnyal még a „Nyelvtanulás” tanulmánya előtt vagy közben elkészítette a beiktató beszédét, mert rendkívül kidolgozott és hosszú munkáról van szó, aminek írásban megjelentetett és rövidített változata is 15 oldalt tesz ki. A közlemény bevezetőjében az előadást lejegyző ezt írja: „Br. S. úr béköszöntő fontos beszédében kijelelte a’ a nevezetesebb historikusokat Herodotustól elkezdve korunkig le; minden idő ’s nemzet historiusai érdemeit jól eltalált vonásokkal karakterizálta, mindenütt kijelvelvén mi kölcsönös befolyással volt az idő lelke maga historicusai formálására” (Név nélkül, 1837, p. 1).

A XX. században két méltatója is foglalkozik mileu-elméleti felvetéseivel. Az erdélyi tudományosságról elmélkedő egyik szerző így fogalmaz: „A mileu-elmélet hirdetésében kerek harminc esztendővel előzte meg H. Taine-t” (Mátrai, 1941, p. 189). Egy hosszabb kifejtésben pedig a földrajztudós a következőket írja: „Megelőzte Hippolyte Taine francia filozófust a milieu-elmélet – környezethatás felállításával. Taine szerint az emberek cselekedeteit, műalkotásait három tényező befolyásolja: a faj, a környezet, az időpont (1865). Brassainál ez a megállapítás korábban, 1832-ben és sokkal pontosabban megfogalmazva jelent meg a ’Gyönyörűségről’ c. esztétikai dolgozatában” (Tulogdi, 1965, p. 280). Tegyük hozzá, hogy Brassai a „Nyelvtanulás” tanulmányában ennél jóval részletesebb kifejtésben foglalkozik a mileu-témával.

Mindehhez még hozzáfűzhetjük azt a megjegyzést, hogy beköszöntő beszédének ez a gondolatsora ismét erős indulatokat váltott ki tanártársából, a kolozsvári református kollégium történész professzorából, Szilágyi Ferencből, aki ezt a felvetést már korábban egyszerűen „galimathiasnak”, azaz értelmetlen beszédnek nyilvánította. Persze ebben az is közrejátszhatott, hogy Brassai 1833-ban erős, de szakszerű bírálatot írt Szilágyi történelem könyvéről (Klio. Historiai zsebkönyv), majd heves vitába is keveredtek, ami a hosszúra nyúlt és több körös ún. Klio-per (1833-34) néven híresült el. Brassai elemzésében felveti, hogy Szilágyi műve és történelem-felfogása több dologban is hiányos. Itt most csak Brassai két kritikai észrevételét idézzük, miszerint a munkában a történelem: „...climái és topográfiai, historiai és pszichológiai alapokból megfejtve nincsen” [...] majd másutt „... továbbá mutassa ki a történet író a’ factumok’ egybe függését egymás közt és az időszak vezérszellemét” (X. Y. v. Z. = Brassai, 1833, p. 347, 353). Brassai lényegében nem tartotta szerencsésnek a csupán eseménytörténeti szempontú történelemírást, hanem – amint az a fenti soraiból is kitűnik – összetettebb és a történelmi eseményeket összefüggésbe láttató szemléletet várt el. A bírálat, illetve a vita azért is nagy

vihart kavart, mert Szilágyi művét a Tudós Társaság a „dicséretre említendő” között hozta az 1834-es Évkönyvében felsorolt és bemutatott munkák között. A vita Szilágyi részéről elmérgesedett, és a fenti két kitévelt nagyon zokon vette. Az elsőt kapcsolatban megállapítja, hogy: „Micsoda zagyvalék, milyen valóságos olla putrida ez? Mernék jutalmat tenni recensensnek, hogy csak ki-magyarázni sem tudná, mit akar, részemről e’ valódi galimathiaszt nem értem” (Szilágyi, 1834, p. 191). Később aztán Szilágyi megbékélt Brassaival, elismerve rendkívüli tudói képességeit, sőt közel két évtized múlva, 1856-ban Szilágyi az általa szerkesztett lap, a Budapesti Hírlap zeneesztétikai rovatvezetőjének hívja meg Brassait. Azt még hozzátehetjük a Klio-per eseményeihez, hogy Brassai hírnevét és ismertségét a szűkebb és a tágabb körben egyaránt jelentősen megnövelték.

Ezt a látszólag mellékesnek tűnő szálát vagy epizódot azért emeltük be ide, hogy kimutassuk, miszerint Brassai fejében ezek a gondolatok, de nevezhetjük elméletnek is nem ötletszerűen jelentek meg, hanem hosszabb érlelési szakaszon mentek át, és Szilágyi korábbi és durva megjegyzései sem vették el a kedvét a „környezettel kapcsolatos” gondolatsortól.

Brassai ezen gondolatai, felvetései vagy nevezhetjük nyelvfilozófiai alapvetéseknek nemcsak Taine milieu-elméletét előzik meg, hanem a szintén jóval későbbi Schleicher-i gondolatok és a szellemtörténeti felfogás elemei is feltűnnek bennük, ha tételesen nem is tökéletesre csiszolva.

Visszatérve Brassai nyelvtanulásról szóló tanulmányának szövegéhez megállapíthatjuk, hogy ezek után még ismét visszatér a „nyelvi egység” (az egynyelvűség vagy műnyelvűség) gondolatához. Véleménye lezárásként a következő két megjegyzést teszi: egyrészt a nyelv, mint emberi jelenség rendszertani bonyolultságára utal, másrészt egy metaforával a rá jellemző fanyar humorral az egynyelvűség sivárságára tesz megjegyzést szembeállítva azt a nyelvi diverzitással:

„S a’ nyelv egységében még ennél is több akadály van, mert a’ nyelvek nem csak azon vonásokban különböznek, melyek kölcsönösen egyikben találtnak a’ másiban nem, hanem olyanokban, melyek kettőben és többben is egyszermind de más más módosulatukban; de a’ mint azon egy individuumnak görbe ’s egyenes is nem lehet az orra, úgy egy nyelv is azon egy minőség két árnyéklatával nem bírhat (Brassai, 1837a, p. 89). [...] „Valyon ki laknék örömet oly városban melynek útszái mind egyenlők, a’ házak egy alakúak volnának, a’ hol minden szomszédosoknál ugyan azon ház osztályokat, azon kényelmeket hasonló ábrázatokat, erkölcsöket, fogyatkozásokat, szokásokat látnánk mint otthon; [...] ’S ime’ ily paradicsommá akarják varázsolni földünket az egy nyelv ohajtói. Egy sima gömbbé... De valyon hová lesz ekkor a’ szellemi élvezet legélesebb fűszere, a’ különbség, az ujság vágy?” (Brassai, 1837a, p. 90–91).

II. rész.

A gondolatmenet kiemelhető fogalomkörei: tanulás, matézis és grammatika, anyanyelv és idegen nyelvek, nyelvek és tudományterületek, nyelvtudás és tehetség gondozás

A második rész egy négy oldalas elmélkedéssel indul a tanulás általános hasznáról, szükségességéről, örömről. Ebben a négy oldalban a tanulás tudományos, művésze-

ti, tapasztalati, köznapi oldalával kapcsolatos példákat vagy inkább példabeszédeket sorol fel, nem titkolva ennek a fáradságos folyamatnak a nehézségeit sem, de többször utalva arra, hogy a tanulás és az általa megszerzett tudás egyszerre gyönyör és öröm is lehet. Első mondata egy kétszavas felszólítás, amit aztán bővebben is kifejti:

„Tanulni, tanulni! [...] Itt is tehát az izgás és elcsillapulás szüntelen hullámzásában találjuk-fel a gyönyör legfelfoghatóbb karakterét. [...] Így a' tanulásban is a' tudás vágy szakadatlan sarkalásai 's ennek ismételt részletes kielégítései adják az örömet...” (Brassai, 1837a. p. 97, 99, 100). – Így jut el a főtéma – a nyelvtanulás – végső gondolatához: „**Tanuljunk tehát nyelveket is, anyait és idegent**, (mivel mind két rendbelit t a n u l n i kell); tanuljuk pedig azért mivel tanulásuk és aránylati tudásuk **szükséges, hasznos és gyönyörűsége**” (Brassai, 1837a, p. 100).

Brassainak ez a gondolata, de nevezzük inkább a nyelvekkel kapcsolatos alaptételének, ismerősen csenghet az anyanyelvre és az idegen nyelvekre egyaránt érzékeny reformkori gondolkodók vagy éppen az ún. reformutazók különböző hasonló tartalmú felvetéseiből. Nyilvánvaló, hogy leginkább Kölcseynek a Parainesisben megfogalmazott és gyakran emlegetett gondolata juthat eszünkbe, amit most röviden idézünk, miszerint: „Tiszteld s tanuld más népektől nyelvét is, ... [...] ...de soha ne feledd miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség” (Kölcsey, 1837, p. 130). Bár meg kell jegyezni, hogy Brassai a Parainesist még nem olvashatta, mivel Kölcsey éppen két nappal később – az éppen induló Atheneum első évfolyamában, az 1837. február 23-i számában – kezdte el azt részletekben, összességében öt részletben publikálni. Ekkorra Brassai már tanulmánya harmadik, záró részét is publikálta (február 21-én), de később nyilvánvalóan olvasta Kölcsey művét, mivel az Atheneum ismerője, sőt figyelmes olvasója volt, amint azt az írása harmadik részének éppen az Atheneum egyik cikkével kapcsolatos vitapontjai is tanúsítják.

A nyelvtanulás és a nyelvtudás mellett érvelve a következő műveltségi szempontból megfontolandó érveket sorakoztatja fel, utalva hazai elmaradottságunkra és az egyes nyelvek és szakterületek XVIII. – XIX. századi összekapcsolódására. Ezen eszmefuttatásából az derül ki, hogy a sokoldalú tudás megszerzéséhez, az értelmiségi léthez eszközként egyértelműen a többnyelvűséget javasolja:

„A kisebb műveltségű nemzetnél egy magasabb fokon állónak nyelvét önhaszon által parancsolt kötelesség; hogy részesülhessen amannak elsőségeiben. [...] **A' tudományi műveltségre igyekezőknek** nem különben megkívánja érdeke, nevezetesen a' **mivelt nyelvek** tanulását. Majd minden tudomány ág kiváltabban sajátja egyik nemzetnek mint a másiknak, és így ama' szakokra csak az illető nemzetek litteraturáiban található legderékabb könyveket, legkimerítőbb útmutatásokat. A szemlélődő philosophia buvára a' **német** nyelv ismeret által szereshet szomjának hanem oltást, legalább némi enyhülést. A mathesis mélyeiben és magasaiban fürkésző, csak a' **francia** nyelv értése által nyerhet tudni vágyának elégséges táplálatot. Törvény tudónak a' **latin** nyelv tudása nélkülözhetetlen 's a' historiai remeklő stylus megismerésére még ma is **görög**; latin és **angol** írókhoz kell iskolába járnunk. A' költészet bájait a' görög és latin hon hangzatos nyelveiben vagy egy Shakespeare- és Byronnak az

erőhatóst gyöngéddel párosítani tudó ecsetvonásaiban édelhetjük teljesen” (Brassai, 1837a, p. 101).

A fenti gondolatmenetből kiderül, hogy Brassai elképzelésében a többnyelvűség a tudásmegszerzés igen fontos eszköze. De „szükségesség” gondolatát ezzel nem tekinti lezártnak, hanem nevelési, tehetséggondozási, készségfejlesztési érveket is felhoz a nyelvtanulás szükségessége mellett, mivel úgy véli, hogy a nyelvtanulás és a matematika – két kiemelt képességfejlesztő eszközként – kiváltképp alkalmas az „észtehetség” kiművelésére. Erről az álláspontjáról így fogalmaz:

„Szükséges még a’ nyelvtanulás, mint nagyon alkalmas és a nevelésben legszembély értelemben véve elkerülhetetlen eszköz az észtehetségek kifejtésére. Minden tudomány vagy tanulás melyben szabályok ’s ezeknek a belátástól függő alkalmazása találatnak-fel, különösen alkalmas az ítélőtehetség mívelésére. Ezen minőségben az ifúságnak tanítható tárgyak közt kiváltképp kettő osztozik, **a’ mathezis t. i. és a’ grammatica.** [...] Legbiztosban megyünk tehát ha mind két eszközzel a’ mathessissel szint úgy mint a’ grammaticával élünk az ítélői ’s okoskodói tehetség kifejtésében. [...] Mérés és számítás alá való adatok számosan léteznek a’ gyermek játékaiban és foglalatosságaiban; **a’ nyelveket pedig úgy szólva anyja tejével szopja-bé;** és így mind kettőt csak bizonyos törvények alá szedni kell őket segítenünk” (Brassai, 1837a, p. 102, 103).

Ez utóbbi, az anyanyelvvel kapcsolatos félmondatot bővebben is kifejti a továbbiakban. Az anyanyelvet tartja alapvető nyelvi és logikai viszonyításnak a további nyelvek elsajátításához. Itt már a nyelvtanulással és nyelvtanítással kapcsolatos konkrét pedagógiai, nyelvpedagógiai, módszertani észrevételeket is tesz, miszerint:

„...józan nevelési elveknek megfelelő mód legelőbb az anyai nyelv tanulását illeti. ’s ha ezt helyes grammaticai elvekkel, az az logicával tettük (mert a’ kettő közt nincs oly nagy különbség mint egy tekintetre látszik) a’ már birt szabályoknak csekély módosítással könnyű lesz egy második idegen nyelv adatait alájok rendelni. Ekkor is hát a’ tárgy tudott és tanítandó fele meg lesz oszolva a tanító és tanítvány között ámbár változtatott minőséggel. Előbb t. i. az ismert mennyiségül (hogy mathematicai kifejezéssel éljek) a’ nyelv adatok szolgálának; a’ második esetben pedig a’ szabályok és a’ minden nyelvvel közös logikai törvények” (Brassai, 1837a, p. 104).

A két kiemelt- vagy főtantárgyon – a nyelven és a matematikán kívül – említést tesz a harmadik csoport tantárgyairól is, mint az emlékezet (a lexikális tudás) tantárgyairól is, amelyekből sok ismeretet szintén a megszerzett nyelvtudáson keresztül lehet begyűjteni. „Ezek pedig a’ mechanikai és gymnasticai foglalatosságok; az emlékezet tárgyai, hová számlálom a’ historiát, természeti historiát és földírást” (Brassai, 1837a, p. 105). Ez hármas tagolás – a.) nyelv, b.) matematika, c.) természettudományi és társadalomtudományi tantárgyak – jóval később teljes kifejtésben visszaköszön „A módszerről” alkotott nagy pedagógiai munkájában is: 1867–1869 első kiadás három részletben; 1882 bővített második kiadás egy kötetben.

III. rész.

A gondolatmenet kiemelhető fogalomkörei: nyelvtanulás és ízlés, eredetiség és fordítás, vita egy Atheneum cikkel, nyelvtanulás és haszonelvűség, nyelvtanulás és gyönyörűség, intelmek

Tanulmányának harmadik, befejező részét mintegy folytatva a nyelvtanulás szükségességének igazolását a következő, az ízlésre és a sokoldalúságra utaló gondolattal indítja: „Szükség végre a’ nyelvtanulás **az ízlés művelésére és több oldalúsítására**. Voltaire egykor azt mondá hogy minden modor jó, kivéve az unalmast; én pedig ha szabad csekély szózatomat ily nagy ember szavaihoz illesztem, azt mondom, hogy minden vélemény hasznos lehet, csak az intolerans vélemény nem. Az intolerans vélemény többnyire a’ tudatlanság szüleménye” (Brassai, 1837a, p. 113). A tudatlanság és intolerancia feloldásnak egyik eszközét a nyelvtanulásban, pontosabban a már megszerzett nyelvtudásban látja, aminek segítségével ki lehet tágítani a világot, sőt a kritikai és az esztétikai szellem növelése is így képzelhető el. Egy rövid gondolattal visszatér az „egynyelvűség eszméjéhez”, és megállapítja, hogy: „A’ hol és a’ midőn csak egy litteratura létezne a’ világon (akár szoros értelemben, akár csak a népek elszigeteltsége miatt); akkor és azon litteratura nemzeténél a critica, az aethetica csupán hátul sántikáló lehet; (Brassai, 1837a, p. 114). Majd az ókori és az újkori Európa, sőt a világ nagy íróit – szerinte nagy gondolkodóit – idézi meg, akik műveikkel fejleszthetik a toleráns kritikai és esztétikai szellemet. Sőt meglepő módon ebbe a „toleranciára nevelő” irodalmi világba egy kitekintő gondolatsorral olyan példákat is felsorol és bevon, mint a „szerb népdalok, mint piperétlen pásztor leány természeti együgyűségben; Island kopár kősziklá az Eddával, a Skocia ködei Ossiannal, India fűszerszámos égető lége Sakontalával” (Brassai, 1837a, p. 116). Ezek után felteszi a kérdést, hogy mi a kulcs ezekhez az írókhoz, művekhez és értékekhez. Feltett kérdésére sajátos választ ad, amelyben a megszerzett nyelvtudást, az eredeti nyelven történő olvasást helyezi előtérbe, mivel így nem veszhetnek el a „helybeli színek” és az „eredetinek számtalan sajátosságai”. E kitételét akár egy szigorú fordításkritikai megjegyzésként is értékelhetjük:

„És mi a’ kulcs ezekhez a kincsekhez? A’ nyelvtanulás, mivel **szép litteraturai tárgyakban a’ fordítás sokkal tökéletlenebb surrogatum** az rozs vagy makk kávénál. **Minden nemzet saját életének vonásait nyelvében rakja-le**, ’s a’ helybeli színeket (akár segedelmére akár kisebbitésére szolgáljanak a’ szép mű becsének) a’ valódi és örökös **aestheticai** képektől külön választani nem csak érdekes és tanulságos, de a’ critica céljának elérésére mulhatatlanul szükséges is. De ezen külön választás **fordításokban, hol az eredetinek számtalan sajátosságai elvesznek**, a’ tolmácsoló nyelvből helyökbe mások elegyednek, hanem egészen lehetetlen is, de rendkívül meg van nehezítve. Ha hát ízlésünket nem csak mivelni, hanem annak a’ legválogatottabb élvezeteket is adni szándékozunk, tanuljuk mind azon nyelveket, melyeknek litteraturái e’ célznak megfelelő kinézéssel biztatnak” (Brassai, 1837a, p. 116).

Brassai tanulmányának harmadik részében vitába száll az Atheneum egyik ismertető, tájékoztató cikkével. Az Atheneum 1837. január 15-i számában megjelent egy cikk „A

régi nyelvtanulásról, mint a ’köz oktatás’ egyik nevezetes ágáról” címmel. A cikk írója Dr. S. F. monogrammal jelzi magát, feltehetően a lap egyik szerkesztője Schedel Ferenc (Toldy Ferenc) rejlik a monogram mögött. Tulajdonképpen a francia képviselőház oktatási vitájáról egy kicsit megkésett, de nem érdektelen és alapos tudósítást olvashatunk, mely a szerző bevezetőjével így kezdődik: „Azon alkalommal, midőn 1835. május 29-ikén a’ francia követházban a’ közoktatási költség vizsgálata forgott fenn; nevezetes szóváltások történtek azon kérdés felett: maradjon-e azon túl is a’ fensőbb oktatás’ alapköve a’ két classicus nyelv, vagy ne. Olvasóinkra nézve nem leszen talán némelly előadásoknak kivonati közlése érdektelen: annyival inkább, minthogy elvek vétetvén szóba, a’ mennyire állanak, minden hasonló állapotokra alkalmazhatókká válnak” (Dr. S. F., 1837, p. 33).

A cikkíró-tudósító kivonatolva ismerteti a felszólalásokat és Guizot közoktatási miniszter záróbeszédét. A vita tulajdonképpen a klasszikus nyelvek visszaszorításáról és az élő nyelvek meg a természettudományos tantárgyak nagyobb arányú bevezetésének kérdésköréről szól. (Lényegében egy korai latin nyelv kontra élő nyelvek vita jegyzőkönyvét kapjuk meg.) Brassai álláspontja világos a latin nyelv kapcsán: tulajdonképpen egy megtartó, de racionálisan szűkítő és célirányosan tanító álláspontot képvisel, ahol a latin nyelv nem oktatási nyelvként, hanem oktatott nyelvként szerepel. Ezért a latint érintő és kitesztítő passzusokra – diplomatikusan és körültekintően fogalmazva, egyben figyelembe véve a magyar nyelvért folytatott hazai küzdelmeket is – így reagál: „... mivel a’ **l a t i n t** a’ köz és polgári életből, méltán száműzni kívánjuk és kezdettük is, félő, ne hogy a’ német közmondásként, a’ fordóvel a’ gyermeket is kiöntsük egyoldalról méltán megtámadott nyelvek érdeme iránt is, mi szerént az a’ mivelődés egyik hatós eszköze, szemünket béhunyjuk. Kettőzteté ezen félelmemet a’ nemzeti miveltségünkre oly nagy hatással kecsegtető Atheneum 5dik számában közlött cikkely is...” (Brassai, 1837, p. 117).

Brassait igazából Tracy képviselő úrnak – aki nemcsak képviselőházi tag, hanem egyetemi oktató is – bőven idézett felszólalása és állásfoglalása bősztíti fel, mivel javaslatában azzal érvel, hogy a klasszikus nyelvek és irodalmak „erkölcsileg, eszmeileg és politikailag” rossz, elfogadhatatlan, sőt bűnös példákat is mutatnak az ifjúságnak, ezért – a tananyagból való kihagyásukkal – túl kell lépni nyelvestül, irodalmastul az egész klasszikus koron. (Az előterjesztő Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) a francia felvilágosodás jelentős lakja, filozófus, egyetemi oktató, politikus, befolyásos képviselő. Az Atheneum cikk megjelenésének idején Tracy már nincs az élők sorában.) Az ő téves gondolatsorára Brassai a Bibliára utalva így reagál: „T r a c y ú r beszédében a’ régiségből beszívható visszás eszmék tekintetéből van ellenére a’ régi nyelvek tanulásának. [...] Többet mondok: az emberiség legrégibb litteraturai emlékében vallásunk alap könyvében nem találhatunk-e számos helyeket, melyek egybe függésükből kivéve gyakran csak jelképző értelmeket fel nem fogva nem csak bévett szokásainkkal, eszméinkkel hanem a józan erkölcsiség általános fogataival is ellenkezni látszanak? Hát ezért tiltott könyv legyen-e a’ Biblia? Avagy csak ne ajánltassék olvasása?” (Brassai, 1837, p. 117). Végül Brassai magát a cikkíró-tudósítót is megfeddi, aki a monogramos jelzés szerint Dr. S. F., azaz minden bizonnyal maga a szerkesztő Schedel Ferenc. Mivel Brassai véleménye szerint Schedel Tracy gondolatmenete nyomán, illetve annak kommentárjában szintén abszurd felvetéseket villant fel a „régii litteratutával”, azaz a

görög-latin klasszikus irodalommal kapcsolatosan. Brassai egyébként az Atheneum „dolgozó társa” volt, éppen Schedel Ferenc meghívására, aki kitűnő kritikai érzéke miatt hívta meg a lapba. Itt is a rá jellemző éles kritikai érzékkel teszi meg az alábbi észrevételét: „Az a t h e n e u m i cikkely tisztelt írója hideg vérral teszi-fel azon esetet mi szerént némi: „varázslat által az egész régi litteratura megsemmisülne,” ’s diadalmasan kérdi: „nem vergődhetnék-e többé az emberiség alapos tudományra, józan philosophiára, nemes ízlésre?” (Brassai, 1837a, p. 118).

Brassainak a latinra, a görögre vonatkozó és egész életében fenntartott e két sarkpontra kiélezett véleményét munkásságának egyik későbbi elemzője így foglalja össze: „Amennyire harcolt a latin mint oktatási nyelv ellen, olyan fontosnak tartja a klasszikus nyelvek tantárgyként való tanítását; rektori programbeszédében is erről értekezik. Míg a nyelvtanulás az „indukáló képességet” fejleszti, addig, második helyen a „dedukáló tehetség” fejlesztésére a matematika tanítását javasolja” (Mikó, 1971, p. 76). Ez utóbbi mondatban megfogalmazott alap gondolata Brassainak a „Módszerről” (1867 – 1869; 1892) írt, két kiadást is megélt könyvében hosszas és részletes kifejtést kap.

Egy gondolattal még itt is visszatér az eredetiség és a fordítás viszonyára, amiről az alábbiakat fogalmazza meg, mintegy megerősítve az e témában a korábban – az eredetiben olvasás előnyéről – mondottakat: „...a’ régi litteraturák szépmivei, melyeknek tökélyei **csak eredeti nyelveken teljesen felfoghatók**, mint valami tropicusi clima kényes virágai, semmi fordítás, semmi utánzás által más földre elmeceveszés veszélye nélkül át nem ültethetők” (Brassai, 1837, p. 119).

A nyelvtanulás fontosságáról szóló gondolatait a következő idézetben szereplő három kulcsszóval zárja, majd a gyenge vagy hiányos, az általa töröttnek nevezett nyelvtudásra és az angol nyelvre figyelmeztető sorokkal fejezi be az eszmefuttatását:

„Azzal hogy a’ nyelvek tanulása **szükségeit** kimutattam, egyszersmind **hasznait** is bebizonyítottam hiszem, mivel a’ két eszme bajosan különbözhető; hátra van még tehát **gyönyörúségei** kijelölése. A’ gyönyör, a’ szépség eszméi inkább érzetek mint ész fogatok levén, definitiok, logikai és metaphiysicai fejtegetések által alig világosíthatók;” (Brassai, 1837a, p. 120). – „Mindig örömünk van benne, ha egy idegent, bár **töröttül** saját nyelvén szöllíthatunk meg...” (Brassai, 1837a, p. 121). – „**Ángol nyelvnek** más nyelvek zsákmányaiból össze gyűjtött kincse, a’ nemzetnek minden világ részeiből felhalmozott gazdagságát képzi; [...] Az **ángol nyelv egyszerű szerkezete** és sima de még is férfias ereje, miveik hasonló minőségeit tükrözi...” (Brassai, 1837a, p. 122-123).

Ezek után lezárásként egy rövid megjegyzést tesz, és Vergilius ideillő, már szállóigévé vált soráival fejezi be a tanulmányt: „Ezeknek kifejtése hosszasban ragadna-el, mintsem a’ kegyes olvasó kifogyott türelme csak belé is kezdenünk engedné; azért Claudate jam rivos pueri, sat prata bibere” (Brassai, 1837a, p. 124). A tanulmányt lezáró latin idézet Vergilius 3. eklogájának utolsó versszakából származó kiemelés, ami a Szállóigék Lexikona szabad fordításában magyarul így hangzik: „Zárjátok el a zsilipeket, legények; a rétek eleget ittak” (Tóth, 1906, p. 229). Ez az idézet némi nyelvi és képletes játékkal Brassai szerint a további hosszú beszéd elzárására szolgál.

A tanulmányorozat hazai értékeléstörténete időrendben

Előjáróban megemlíthetjük, hogy Brassainak a nyelvekhez, az anyanyelvhez és az idegen nyelvekhez, a nyelvtanuláshoz, a nyelvtanításhoz való mély és szenvedélyes vonzalmát, a tíz nyelvre kiterjedő poliglott mivoltát és nyelvpedagógiai nézeteinek újszerűségét minden méltatója elismeri, függetlenül attól, hogy melyik művével vagy melyik tudományterületével foglalkozik is szűkebben vagy bővebben. A továbbiakban csak azokra a szerzőkre, kiemelésekre szorítkozunk, akiknél valamilyen formában megjelenik e korai munkájának, a „Nyelvtanulás” tanulmányorozatának konkrét vagy eszmei vonatkozású értékelése közvetlen vagy közvetett ráutalások formájában.

Elsőnek Kaiblinger Fülöpöt, Brassai újra felfedezőjét említhetjük meg, aki a XX. század eleji klasszikus nyelvek kontra modern nyelvek vita során Brassai e tanulmányát részleteiben, a *Vom Sprachunterricht* című tanulmányát pedig – saját fordításában és bővebben – közli. Meg kell említeni, hogy Kaiblinger sajátos úton, mintegy visszafele jutott el Brassaihoz. Viëtor 1882-es 38 oldalas tanulmányában olvasta Brassai nevét, majd utána kezdte el a feltáró munkáját. A közel ötven oldalas kiadványában ezekhez rövid bevezetőt ír és különböző kommentárokat fűz, sőt néhány soros ismertetéssel Brassai nyelvkönyveit is bemutatja. A bevezetőjében így fogalmaz: „Felkutattam hát mindazt, amit Brassai a nyelvtanulásról és nyelvtanításról írt; vázolni akarom azt a munkásságot, melyet a philologusok ellenére is „*gyakorlati nyelvtudománynak*” merek elnevezni, mert ez tényleg azon van, hogy a társadalomnak, az emberiségnek a lehető legkisebb energia-felhasználással egy nagy kultur-erőt, a nyelvtudást, megszerezze” (Kaiblinger, 1910, p. 6). Ezeket a mondatokat úgy is tekinthetjük, mint az alkalmazott nyelvészeti igények egy korai – a XX. század eleji – megfogalmazását a nyelvpedagógia, a nyelvoktatás részéről. Az általa kiemelt Nyelvtanulás tanulmány részleteit a következő sorokkal vezeti be: „Még sehol sem hallottam a nyelvtanulást oly szépen, oly megkapóan és amellet mégis oly mély filozóphiával és nyelvtudománnyal hirdetni mint Brassai legelső nyelvészeti cikkében, mely 1837-ben a „Kolozsvárot” megjelent szépirodalmi „*Nemzeti Társalkodó*”-ban látott napvilágot” (Kaiblinger, 1910, p. 8). A tanulmányok részleteinek bemutatása kapcsán Kaiblinger még egy igen figyelemre méltó lábjegyzetet is megtesz, miszerint: „Csak az tudja igazán csodálni az e gondolatokban nyilvánuló lángészt, aki ismeri az általános nyelvtudomány mai, a kezdet nehézségeiből kibontakozó eszméit. Mintha Brassai azokat Wundt, Paul, Jespersen vagy Dauzat legújabb munkáiból vette volna!” (Kaiblinger, 1910, p. 21).

A két világháború között két hazai tankönyvíró, egyben módszertanos is foglalkozott Brassaival: Lux Gyula és Petrich Béla. Mindketten Kaiblinger nyomán, illetve saját módszertan-történeti elemzésük kapcsán tesznek direkt és indirekt megjegyzéseket Brassairól. Lux módszertani kézikönyvében, a „Brassai Sámuel módszere” című fejezetben így fogalmaz: „Már 1837-ben nagyobb tanulmányt ír „Nyelvtanulás” címén s arról elmélkedik „Hogy kelljen a latin hajtogatást ésszerűen, gyorsan és sikeresen tanítani” (Lux, 1925, p. 74.). Meg kell jegyezni, hogy itt van némi tévedése a szerzőnek, mivel Brassainak a latin hajtogatásról írt 38 oldalas munkája jóval későbbi mű (Brassai, 1872). Néhány oldallal később azt írja a XIX. század végének nyelvoktatási reformtörekvések kapcsán, hogy: „A harci riadót Brassai fújta meg [...] mert maga

Viëtor is bevallja, hogy Brassainak a szavára ébredt fel” (Lux, 1925, p. 79). Ezek után a „Der Sprachunterricht” mű nyomán Brassai nyelvtanítási elveit tételesen pontokba szedve több oldalon át mutatja be.

Petrich Béla pedig egy évtizeddel később a hazai módszertörténeti vázlatában így fogalmaz: „A módszertani törekvések legnagyobb alakja Brassai Sámuel még Kaiblinger Fülöp kitűnő tanulmánya (1910) után is alapos tanulmányozást és népszerűsítést érdemelne. Halhatatlan érdeme, hogy a nyelvtanítás terén forradalmat támaztó Vië-tornak egynémely alapvető gondolatát ő sugalmazta” (Petrich, 1937. p. 22).

Kolozsváron 1926-ban jelenik meg Gál Kelemen 180 oldalas Brassai monográfiája, amelyben a szerző elsőként szentel az életműbe beágyazott módon teljes fejezetet – mintegy tíz oldalt – Brassai nyelvpedagógiájának „Nyelvtanulás és nyelvtanítás” címmel. Ebben a fejezetben többször utal, illetve hivatkozik Brassai ilyen témájú első tanulmányára. Mindezt részben összeköti a módszerről (tíz oldal) és a nyelvtudományról (ötven oldal) írt fejezetekkel. Így egy életműbe ágyazott nyelvpedagógiai elemzést és eredetiségvizsgálatot kapunk (Gál 1926).

Végül meg kell említeni Molnár Erzsébetnek Brassai általános pedagógiái nézeteiről írt kiváló doktori disszertációját. Kaiblinger közlése és részletei alapján módszertani oldalról és Brassai teljes pedagógiai rendszerébe ágyazva vizsgálja a „Nyelvtanulás” tanulmány anyagát. Molnár egy általa írt, szerkesztett – a külvilágban is terjesztett – Brassait bemutató és méltató 60 oldalas angol nyelvű kiadványban is hivatkozik erre a tanulmányra (Molnár, 2007, 2008).

IRODALOM

- Bárdos, J. (2005) *Élő nyelvtanítás-történet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Boros, Gy. (1927) *Dr. Brassai Sámuel élete*. A Magyar Unitárius Egyházi Képviselő Tanács megbízásából. Cluj – Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság.
- Brassai, S. (1832) A' gyönyörűségről, melyet a' szép-művek' szemlélése vagy hallása okoz bennünk. *Nemzeti Társalkodó*, 1832. március 17. 11. szám, 161–170.
- Brassai, S. (1833) Klio. Historiai 'sebkönyv, kiadata Szilágyi Ferenc. *Nemzeti Társalkodó*, 1833. június 1. 22. szám (337-348) I. rész; 1833. június 8. 23. szám (353–359) II. rész. (X. Y. v. Z. álnév alatt írja, majd egy harmadik cikkben fedi fel kilétét.)
- Brassai, S. (1834) *Bévezetés a' világ', föld' és státuszok' esmeretére*. Kolozsvár, Tilsch és Fia tulajdona.
- Brassai, S. (1836) *A fűvészet elveinek vázolata Lindley János nyomán*. Kolozsvár, Tilsch és Fia tulajdona.
- Brassai, S. (1837a) Nyelvtanulás. (Cikksorozat) *Nemzeti Társalkodó*, 1837. február 7. 6. szám (81–91.), február 14. 7. szám (97–104.) és február 21. 8. szám (111–124.)
- Brassai, S. (1837b) Az időszakok és nemzetcharacterek befolyása a' história írásra. *Nemzeti Társalkodó*, 1837. március 14. 11. szám, 161–175.
- Brassai, S. (1863a) *Ingyen tanító Francia nyelvemester*. (A francia nyelvet szintoly könnyen mint alaposan megtanulni kívánó magyar ifjaknak ajánlja B. S.) Kolozsvárt, Stein János Erd. Muz. Egyll. Könyvtár tulajdona.
- Brassai, S. (1863b) Halljunk szót! (Vita és eszmefuttatás saját és Schwiedland francia nyelvkönyve kapcsán.) *A Hon*, 1863. 115–118. szám
- Brassai, S. (1867) *A módszerről*. I. rész (Mit tanítsunk) megjelenése 1867; II. rész (Módszer és némi alkalmazása) és III. rész (Hogyan tanítsunk?) megjelenése 1869. Pest, Eggenberger Ferdinánd Magy.

- Akad. Könyvtárusnál. (Második, javított kiadás: 1892. Kolozsvár, Stein János M. K. Egyetemi Könyvkereskedése.)
- Brassai, S. (1872) *Hogyan kelljen a latin hajtogatást ésszerűen, gyorsan és sikeresen tanítani. (Adalék minden latin grammatikához.)* Kolozsvárt, Stein János bizománya.
- Brassai, S. (1881) Vom Sprachunterricht. (Cikksorozat) *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok*, 1881. március-szeptember: 1639–1659, 1658–1698, 1701–1705, 1751–1764, 1784–1787. oldalak
- Brassai, S. (1881) *Die Reform des Sprachunterrichts in Europa. Eine Beiträge zu Sprachwissenschaft.* Kolozsvár, Sumptievus Editorum Actorum Comparationis Litterarum Universarum; és könyvalakban London, Trübner and Co.
- Brassai, S. (1890) Riport a tudóssal. (Aláírás nélküli szerző, illetve riporter.) *Vasárnapi Újság*, 1890. május 1. 1.
- Concha, Gy. (1899) *Brassai Sámuel emlékezete.* (A M. Tud. Akadémia 1899. május 7-iki közülésén.) Különnyomat az Akadémiai Értesítő X. kötete 6. füzetéből. Budapest, Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája.
- Dr. S. F. (1837) A' régi nyelvtanulásról, mint a' köz oktatás' egyik nevezetes ágáról. *Atheneum*, 33–35.
- Gál, K. (1926) *Brassai Sámuel.* Cluj – Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság.
- Kaiblinger, F. (1910) *Brassai Sámuel nyelvtanítási reformja.* Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1910.
- Kovács, J. (1892) Comenius Ámos János. *Keresztény Magvető*, 27. évf., 2. füzet, 108–110.
- Kölcsey, F. (1837) Parainesis. Kölcsey Kálmánhoz. *Atheneum*, (február–márciusi számok) 16. sz. 121–126., 17. sz. 129–133., 18. sz. 138–141., 19. sz. 145–148., 20. sz. 153–157.
- Lux, Gy. (1925) *A modern nyelvek tanulása és tanítása.* Miskolc, Klein, Ludwig és Szelényi R. T.
- Mátrai, L. (1941): *A kolozsvári egyetem és az európai tudományosság.* Kolozsvár, 1941., (Különnyomat az Erdélyi Tudományos Intézet Erdély Magyar Egyeteme című kiadványból. Budapest, 1942. 187–206.)
- Mikó, I. (1971) *Az utolsó erdélyi polihisztor.* Bukarest, Kritérium Könyvkiadó.
- Molnár, E. (2007) *Brassai Sámuel általános pedagógiai és nyelvpedagógiai nézetei.* Doktori értekezés. Pannon Egyetem.
- Molnár, E. (2008) *Sámuel Brassai. The last Transylvanien Polymath (1797–1897).* His Life and Work. Örökségünk Felsőzsolca Alapítvány, 2008. p. 60.
- Név nélkül (1833) Címlapi hírek. In: *Erdélyi Híradó.* 1833. március 4. 1.
- Petrich, B. (1937) *A modern nyelvek tanítása.* Budapest.
- Szilágyi, F. (1834) Vég-szó a' Klio-perben. *Nemzeti Társalkodó*, 1834. március 22. 12. szám (177–192) I. rész; 1834. március 29. 13. szám (193–199) II. rész. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)82290-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)82290-5)
- Sturcz, Z. (2013) Nyelvpedagógiai képek és értékelések Brassai Sámuelről. In: *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében.* (Szerk.: Tóth Szergej) Budapest – Szeged, 13–23.
- Tóth, B. (1906) *Szállóigék Lexikona.* Budapest, Franklin Társulat.
- Tulogdi, J. (1965) Brassai Sámuel földrajzinevelő-oktató munkássága. In: *Földrajzi Közlemények*, 1965. 3. szám 278–282.
- X. Y. v. Z. (1833) Könyvvizsgálat. In: *Nemzeti Társalkodó.* 1833. jún. 1. 22. szám, pp.: 337–348. és jún. 8. 23. szám, pp.: 353–359. (Brassai írása mindkettő, egy másik, a vitát lezáró cikkében feltárja kilétét.)
- Viëtor, W. (1882) *Der Sprachunterricht muss umkehren! Ein Betrag zur Überbürdungsfrage von Quousque Tandem (Wilhelm Viëtor).* Henninger.

Samuel Brassai's early thoughts about language pedagogy and philosophy: Language learning 1837

Samuel Brassai published his study titled Language Learning in three part in the Transylvanian journal, *Nemzeti Társalkodó*, in February 1837. The main trajectory of the work is language pedagogical in character but the writer also deals with issues of language philosophy or even aesthetics. This is the first step in the rich theoretical and practical activities that the author carried out throughout his long career. If we analyse his main ideas we can come to the conclusion that it is a ground-breaking study, as it contains suggestions that may well have served as the intellectual and logical foundation of works written later in the course of the writer's career in language pedagogy. Apart from a full analysis of the content it is also my goal to present the circumstances that the study was written in. Consequently, as far as the approach is concerned, contemporary and original Transylvanian press publications and all of Brassai's early writings were examined.

Keywords: history of language pedagogy, the theory of language, methodology, values, study techniques